

Elżbieta Wierzbicka-Piotrowska

Uniwersytet Warszawski

elzbieta.piotrowska@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2310-2814

JUBILEUSZ 10-LECIA „DIALOGU POKOLEŃ”

„Dialog pokoleń” to projekt realizowany od 2014 r. przez Towarzystwo Kultury Języka w ramach programu „Ojczysty – dodaj do ulubionych”. Program został ogłoszony przez Narodowe Centrum Kultury i od 10 lat TKJ jest jego beneficjentem. Jednym z głównych celów projektu jest ocalanie od zapomnienia pozostałości gwar ludowych i odkrywanie śladów kultury regionalnej w mowie mieszkańców wsi. W osiągnięciu tego celu pomagają uczniowie, którzy pod kierunkiem nauczycieli nagrywają wspomnienia najstarszych mieszkańców regionu, przeprowadzają z nimi wywiady na temat znaczenia dawnych słów i wspólnie z dialektologami tworzą unikalną bazę danych językowych, która może być wykorzystana w badaniach nad przeszłością polszczyzny i jej zróżnicowaniem terytorialnym.

1. KONFERENCJA JUBILEUSZOWA NA UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM

Z okazji jubileuszu 10-lecia „Dialogu pokoleń” 21 października 2023 r. odbyła się na Uniwersytecie Warszawskim konferencja naukowa, w której uczestniczyli językoznawcy z kilkunastu uczelni w Polsce, nauczyciele i uczniowie biorący udział w projekcie oraz przedstawiciele władz samorządowych z regionów, w których był on realizowany. Obrady otworzył JM Rektor UW prof. dr hab. Alojzy Nowak, po czym został wręczony numer specjalny „Poradnika Językowego” profesorowi Stanisławowi Dubiszowi z okazji 50-lecia Jego pracy naukowej.

Stanisław Dubisz od początku należał do grona uczestników „Dialogu pokoleń”. W 2014 r. na pierwszej konferencji naukowej zorganizowanej w ramach projektu wygłosił referat pt. *Kategoria pokolenia w badaniach lingwistycznych*, który ukazał się jako artykuł w tomie pokonferencyjnym (Wierzbicka-Piotrowska 2015: 33). W 2017 r. był natomiast recenzentem naukowym tomu pt. *Dialog pokoleń 3* (Wierzbicka-Piotrowska red. 2017), zawierającego referaty wygłoszone na czterech kolejnych konferencjach podsumowujących badania prowadzone podczas realizacji projektu¹. Pierwsza z nich, międzynarodowa kon-

---

¹ Oba tomy są dostępne w wersji online w repozytorium tekstów na stronie internetowej projektu: <https://dialogpokolen.uw.edu.pl/> pod linkami: <https://drive.google.com/file/d/1B87UZSALHm9pZIIhaUmRwuDxqeNtAYps/view?pli=1> oraz https://drive.google.com/file/d/1j5z4goMdlM3cbtj0B0WznFvsDuxAS_f/view?usp=sharing.

ferencja naukowa *Tradycja w języku, historii i kulturze* odbyła się 2 sierpnia 2016 r. w Augustowie, druga – *Dialog pokoleń 3* – w dniach 8–9 listopada 2016 r. na Uniwersytecie Warszawskim, trzecia – *Język ojczysty jako przedmiot badań regionalnych. Ocalamy dziedzictwo kulturowe od zapomnienia*, mająca na celu uczczenie Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego – 20 lutego 2017 r. w sali konferencyjnej Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie, a czwarta – *Stare i nowe słowa w różnych typach dyskursu* – w dniach 19–20 lipca 2017 r. w Sejnach.

Jubilat uczestniczył także w dyskusjach nad koncepcją poszczególnych edycji projektu, a na październikowej konferencji w 2023 r. wygłosił referat pt. *Historia, kultura, język – o mechanizmach rozwoju polszczyzny*. Wystąpienie przedstawiające dzieje języka od czasów biblijnej wieży Babel do czasów nam współczesnych zawierało wiele ważnych wątków metodologicznych i ciekawostek językowych, a jego główna teza dotyczyła konieczności uchwycenia w badaniach językoznawczych wszystkich, najdrobniejszych nawet zmian językowych, które składają się na rozwój języka.

Oprócz wystąpienia Stanisława Dubisza na konferencji zostały wygłoszone jeszcze dwa referaty. Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, od kilku lat zajmująca się opracowywaniem nowego słownika poprawnej polszczyzny, opartego m.in. na kryterium pragmatycznym, w sposób bardzo przekonujący wskazała na istotę poprawności językowej, która powinna uwzględniać potrzeby komunikacyjne użytkowników języka, etykę wypowiedzi i inkluzywność w kontaktach interpersonalnych². Jej referat pt. *Dlaczego chciałabym dziś uczyć kultury języka inaczej?*, który prezentował nowe spojrzenie na normę językową, skoncentrowane na człowieku, a nie wyłącznie na systemie gramatycznym i strukturze semantycznej tekstu, wzbudził duże zainteresowanie słuchaczy reprezentujących różne środowiska społeczne.

Trzeci referat pt. *Pamięć zbiorowa w badaniach nad językiem* nawiązywał do działań podejmowanych od 10 lat pod hasłem „Dialog pokoleń”. Jako koordynator projektu przedstawiłam w tym wystąpieniu główne założenia badań nad przeszłością języka, które były prowadzone na Mazowszu, Podlasiu, Suwalszczyźnie i w Świętokrzyskiem. Uczestniczyli w nich językoznawcy z różnych ośrodków naukowych w kraju i za granicą, a także nauczyciele i uczniowie ze szkół znajdujących się na terenach objętych badaniami, pracownicy domów kultury i bibliotek oraz wszyscy zainteresowani dziedzictwem językowym i kulturowym swojego regionu. Głównymi celami badań były: dokumentacja odchodzącego słownictwa gwarowego, nagrywanie wspomnień najstarszych mieszkańców wsi, ustalanie znaczeń słów, które zachowały się w ich pamięci, rekonstrukcja obecnego w ich mowie obrazu świata i rządzących tym światem wartości.

Przy okazji analizowania zebranego materiału pojawił się problem pamięci zbiorowej, która według definicji socjologów jest zbiorem wyobrażeń członków zbiorowości o jej przeszłości, o zaludniających ją postaciach i minionych wydarzeniach, jakie w niej zaszły, a także sposobów ich upamiętniania i przekazywania wiedzy o nich uważanej za obowiązkowe wyposażenie członka tej zbiorowości (Szacka 2006: 32). Materiał językowy pozwolił nieco

² Por. także Zdunkiewicz-Jedynak 2021.

zmodyfikować tę definicję dzięki skupieniu się na pamięci rozumianej nie statycznie – jako obraz przeszłości obecny w świadomości ludzkiej, ale dynamicznie – jako tworzenie obrazu przeszłości według określonych wzorów także językowych, zdeterminowanych teraźniejszością.

W części artystycznej konferencji wystąpił kurpiowski zespół folklorystyczny z Wachu, który zachwycił obecnych pięknymi wykonanymi pieśniami ludowymi i tańcami.

2. POCZĄTKI „DIALOGU POKOLEŃ”

Wbrew informacji zawartej w tytule tego artykułu „Dialog pokoleń” trwa dłużej niż 10 lat. Chociaż jego nazwa powstała później, sama idea, która mu przyświeca, zrodziła się w latach 50. ubiegłego wieku, kiedy to prof. Witold Doroszewski z grupą językoznawców z Polskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Warszawskiego włączył do badań dialektologicznych nauczycieli i uczniów, żeby zebrać jak najwięcej tekstów gwarowych, bo – jak twierdził – tylko w ten sposób uda się ocalić od zapomnienia słownictwo ludowe i zamknięty w nim zróżnicowany obraz życia mieszkańców polskich wsi. W kolejnych dziesięcioleciach nawiązywała do tego pomysłu prof. Barbara Falińska, która najpierw organizowała z pomocą władz oświatowych uczniowskie obozy językowe, później – pod patronatem Łomżyńskiego Towarzystwa Naukowego im. Wagów – warsztaty gwaroznawcze i konferencje naukowe, a w 2014 r. opracowała wspólnie z językoznawcami z Towarzystwa Kultury Języka projekt badawczy mający na celu odkrywanie przeszłości języka zachowanej w gwarach ludowych (Falińska 2012).

Wtedy, kiedy projekt powstawał, nazwa „Dialog pokoleń” już istniała. Zaproponowała ją kilka lat wcześniej prof. Barbara Falińska dla działań, które miały służyć lepszemu porozumieniu językowemu przedstawicieli różnych generacji. Kontynuacją tych prac miał być opracowany projekt, który zakładał, że wnuki powinny poznawać mowę babć i dziadków, a osoby starsze – nie odrzucać nowości językowych stworzonych przez przedstawicieli najmłodszego pokolenia. Jak napisała o projekcie Krystyna Długosz-Kurczabowa, słowo *dialog* w jego nazwie to nie tylko rozmowa, lecz także „przedsięwzięcie o charakterze naukowo-edukacyjno-społecznym, które zasadza się na czterech filarach: konferencjach, publikacjach, warsztatach oraz na utrwalaniu i gromadzeniu ginących słów języka polskiego. Spoiwem tych różnorodnych elementów jest stymulowanie aktywności, pobudzanie do celowych zachowań w obrębie rodziny (np. rozmowy międzypokoleniowe), instytucji edukacyjnych, szkół (np. badania kwestionariuszowe), instytucji społecznych, samorządów (np. współorganizowanie warsztatów, konferencji)” (Długosz-Kurczabowa 2016: 21).

Założeniom tym Towarzystwo Kultury Języka było przez cały czas wierne. Pod hasłem „Dialog pokoleń” odbyło się 40 konferencji naukowych, wydano 23 publikacje książkowe, zorganizowano 53 warsztaty językowe w szkołach i 10 ogólnopolskich warsztatów wakacyjnych. W działaniach podejmowanych w ramach projektu wzięło czynny udział kilka tysięcy osób: językoznawcy, historycy i kulturoznawcy z kilkunastu ośrodków naukowych w Polsce, na Ukrainie i na Litwie, uczniowie i nauczyciele z kilkudziesięciu szkół na Mazowszu, Podlasiu, Suwalszczyźnie i w Świętokrzyskiem, bibliotekarze, działacze kultury, przedstawiciele

powiatowych i miejskich władz samorządowych oraz informatorzy, których wypowiedzi nagrywane i spisywane przez uczestników projektu stanowią podstawę materiałową bazy danych³.

3. ZEBRANE MATERIAŁY

Od początku badań językowych prowadzonych przez uczestników projektu ich najważniejszym celem było rejestrowanie tych środków językowych, które są narażone na całkowite zapomnienie wraz z odejściem najstarszych użytkowników gwar ludowych. Chodziło nie tylko o słowa, lecz także o konstrukcje gramatyczne i charakterystyczne dla danego regionu sposoby tworzenia narracji. Część zebranych materiałów po opracowaniu redakcyjnym została opublikowana w serii *Z prac Towarzystwa Kultury Języka*, ale na przejrzanie i ocenę naukową czeka jeszcze ok. 400 nagranych kaset magnetofonowych i kilkaset wypełnionych kwestionariuszy. Wszystkie pozycje zawierające materiały zebrane w ramach „Dialogu pokoleń” tworzą 3 cykle: 1) słownik tematyczny słownictwa ludowego Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny; 2) zbiory tekstów gwarowych; 3) monografie wieloautorskie z artykułami pokonferencyjnymi.

W pierwszym cyklu ukazały się 4 tomy pod wspólnym tytułem *Dialog pokoleń. Słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny w układzie tematycznym* i wyszczególnioną w podtytułach tematyką oraz zasięgiem terytorialnym:

- 1) B. Falińska, *Rolnictwo, cz. I. Byłe województwo suwalskie*, Warszawa 2016,
- 2) B. Falińska, *Pożywienie, cz. I. Byłe województwo suwalskie*, Warszawa 2020,
- 3) B. Falińska, J. Konopka, *Byłe województwo tomżyńskie. Pożywienie, cz. I*, Warszawa 2021,
- 4) B. Falińska, *Byłe województwo ostrołęckie. Pożywienie, cz. I*, Warszawa 2022.

W drugim cyklu wydano 13 tomów z tekstami gwarowymi pochodzącymi z 9 powiatów: suwalskiego, oleckiego, grajewskiego, sejneńskiego, augustowskiego, sokólskiego, węgrowskiego, wołomińskiego oraz gorlickiego na Pogórzu. Teksty były nagrywane przez studentów, nauczycieli i uczniów, a następnie spisywane pismem półfonetycznym przez językoznawców z Towarzystwa Kultury Języka. Wspomnienia i opowieści zebrane w tych tomach stanowią dziś dla badaczy bezcenny materiał nie tylko językowy, lecz także etnograficzny i historyczny. W materiale można odnaleźć ślady wszystkich ważnych tendencji rozwojowych polszczyzny, ale niestety wciąż czeka on na szczegółową analizę naukową. Zabrakło czasu także na sporządzenie indeksów wszystkich słów gwarowych, których używali informatorzy, i charakterystycznych dla tych terenów zjawisk gramatycznych. Co prawda z nagranych wypowiedzi została wyekscerpowana ta część leksyki, która pod względem tematycznym pasowała do przygotowywanych tomów zawierających słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny, ale ogrom słów ciekawych pod względem językowym będzie opisany dopiero przez przyszłe pokolenia badaczy. Być może zainteresują się tą leksyką także studenci piszący prace licencjackie i magisterskie z dialektologii albo doktoranci badający procesy, które leżą u podstaw zmian językowych w mowie mieszkańców Polski północno-wschodniej. Warto

³ Por. zakładka „Materiały” na stronie: <https://dialogpokolen.uw.edu.pl>.

więc wiedzieć, że materiał zebrany przez uczestników „Dialogu pokoleń” jest opublikowany w następujących tomach:

- 1) B. Falińska, E. Grott, E. Baranowska (red.), *Suwalszczyzna o swojej przeszłości. Wspomnienia i życiorysy*, Warszawa 2007,
- 2) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Warmia i Mazury – powiat Olecko*, Olecko 2013,
- 3) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Suwalszczyzna – powiat Suwałki*, I, Warszawa 2014,
- 4) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Suwalszczyzna – powiat Suwałki*, II, Warszawa 2015,
- 5) M. Kresa (red.), *Dialog pokoleń na Mazowszu dalszym (Dąbrówka, Sadowne, Stoczek)*, Warszawa 2015,
- 6) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Mazowsze – powiat Grajewo*, Warszawa 2016,
- 7) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Suwalszczyzna – powiat Sejny*, Warszawa 2017,
- 8) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń – Suwalszczyzna – powiat augustowski*, Warszawa 2018,
- 9) E. Stępień, B. Wałek (red.), *Dialog pokoleń – Gmina Zagnańsk*, Zagnańsk 2018,
- 10) B. Falińska (red.), *Dialog pokoleń. Podlasie – powiat Sokółka*, Warszawa 2019,
- 11) J. Białomyzy, E. Wierzbicka-Piotrowska, *„Mowa prosta” mieszkańców gminy Dąbrowa Białostocka. Wywiady, opowieści, wspomnienia*, Warszawa 2019,
- 12) H. Karaś, *Gwara Bugaja na Pogórze*, Warszawa 2020,
- 13) B. Przepióra, *Opowieści i wiersze pisane gwara pogórzeńską*, Warszawa 2023.

W trzecim cyklu publikacji znalazło się 6 monografii wieloautorskich stanowiących pokłosie konferencji naukowych organizowanych w ramach projektu:

- 1) E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), *Dialog pokoleń w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, Warszawa 2015,
- 2) E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), *Dialog pokoleń 2*, Warszawa 2016,
- 3) E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), *Dialog pokoleń 3*, Warszawa 2017,
- 4) E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), *Dialog pokoleń w języku i językoznawstwie*, Warszawa 2018,
- 5) E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), *Język zwierciadłem kultury. Dialog pokoleń 7*, Warszawa 2020,
- 6) J. Porayski-Pomsta, K. Sobolewska (red.), *Polszczyzna jest zobowiązaniem, a dla niektórych pasją. Tom prac ofiarowanych prof. dr hab. Barbarze Falińskiej w 90. rocznicę urodzin*, Warszawa 2021.

W tomach tych zostały opublikowane artykuły dotyczące nie tylko gwar ludowych, lecz także innych odmian polszczyzny, zarówno słownictwa odchodzącego, jak i leksyki nowej, wypełniającej luki słownikowe. Ważną część tych zbiorów stanowią opracowania traktujące o współczesnej metodologii lingwistycznej oraz interdyscyplinarnych badaniach łączących językoznawstwo z psychologią, etnografią, literaturoznawstwem i historią sztuki. Na szczególną uwagę zasługują teksty poświęcone pojęciu pokolenia, które stało się ważnym punktem odniesienia dla formułowanych wniosków na temat zmian obserwowanych w komunikacji oraz świadomości językowej Polaków.

Artykuły naukowe uczestników „Dialogu pokoleń” złożyły się także na numer specjalny „Prac Filologicznych” (2022) poświęcony słownictwu związanemu z pożywieniem oraz 2 numery specjalne „Poradnika Językowego”: 2/2022 i 2/2023. Oprócz tego ocalone słowa

i zapisane teksty są regularnie publikowane na stronie internetowej projektu <https://dialog-pokolen.uw.edu.pl> w zakładce „Materiały”. W tej samej zakładce jest także „Repozytorium tekstów”, w którym są dostępne wybrane publikacje książkowe.

4. PERSPEKTYWY BADAWCZE

Każdy jubileusz skłania do refleksji nad przeszłością, ale jest także okazją do spojrzenia w przyszłość, zarysowania perspektyw kontynuacji rozpoczętych prac. Nikt nie ma wątpliwości, że nie można rezygnować z dalszych badań. Wobec postępującej globalizacji codziennie odchodzi w niepamięć wiele dawnych nazw związanych z pracą na roli, z hodowlą, a także z życiem rodzinnym, przyrządzaniem potraw, zwyczajami świątecznymi i zabawami. Warto więc wykorzystać sprawdzoną metodę zbierania materiałów językowych opartą na współpracy ze szkołami, domami kultury i bibliotekami. Można też mieć nadzieję, że – podobnie jak to było w ciągu minionych 10 lat – pomocą będą służyły lokalne władze samorządowe. Zawsze można było bowiem liczyć na wsparcie organizacyjne, a często także finansowe starostów, burmistrzów i sołtysów.

Nie bez powodu ktoś powiedział o projekcie „Dialog pokoleń”, że przypomina on wyścig z czasem, który można wygrać tylko w ten sposób, że się go nie przerwie za wcześnie.

Bibliografia

- Długosz-Kurczabowa, K. 2016. *Rozważania o DIALOGU*. W: *Dialog pokoleń 2*, red. E. Wierzbicka-Piotrowska, s. 21–34. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Falińska, B. 2012. *80 lat współpracy gwaroznawców ze szkołami na Mazowszu, Podlasiu i Suwalszczyźnie*. W: *Idea globalizmu i regionalizmu w edukacji*, red. W. Wincenciak, s. 75–110. Łomża: Wyższa Szkoła Zawodowa Ochrony Zdrowia TWP i CDN TWP.
- Szacka, B. 2006. *Czas przeszły, pamięć, mit*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. red. 2015. *Dialog pokoleń w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. red. 2017. *Dialog pokoleń 3*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Zdunkiewicz-Jedynak, D. 2021. *Poprawne vs. właściwe użycia języka. Uwagi w kontekście Słownika właściwych użyczeń języka*. *Język Polski* 3, s. 5–16.